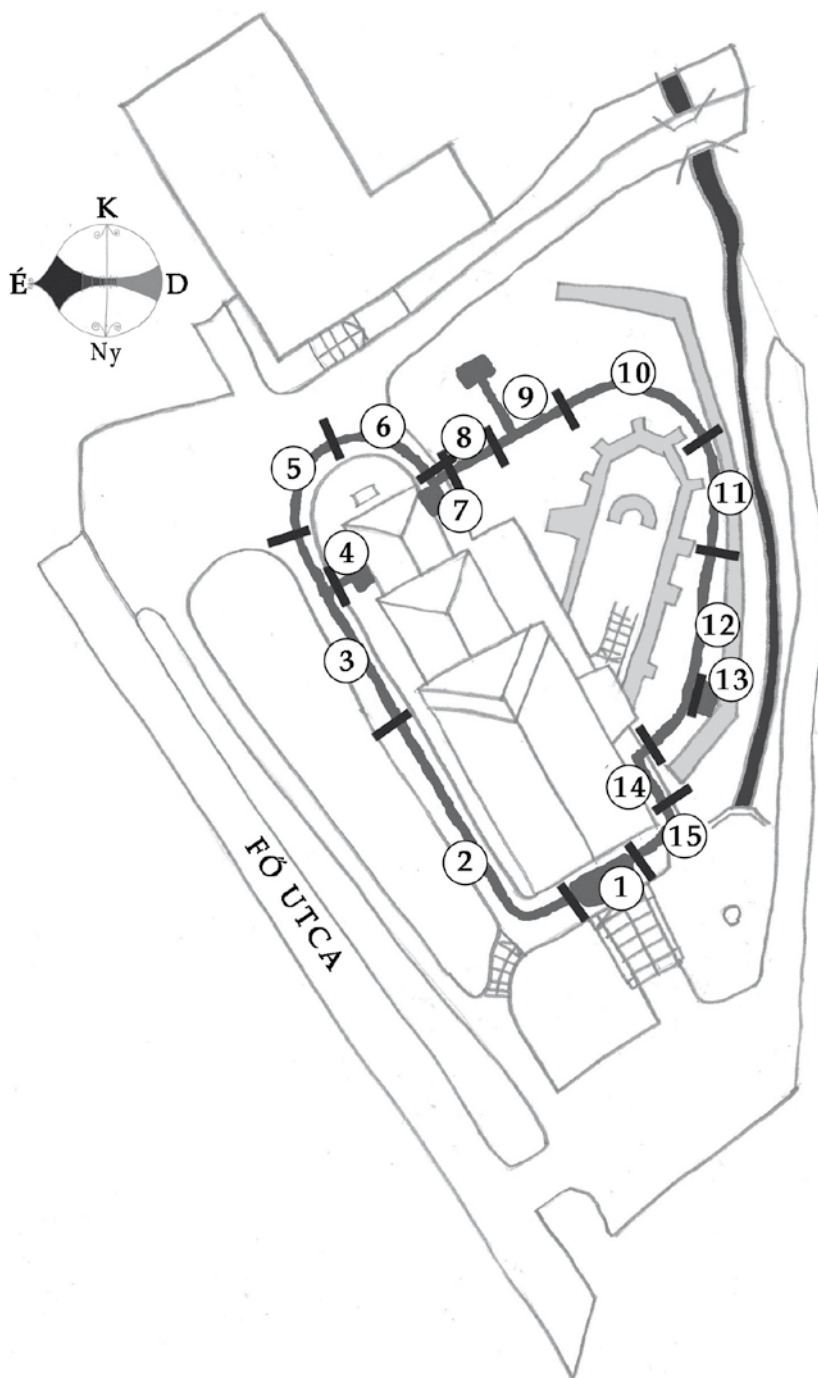

Egy virágszőnyeg képei

A budakeszi úrnapi dekoráció néprajzi nézetben

Bednárík János az MTA BTK Néprajztudományi Intézetének kutatójaként tanulmányban foglalta össze 2013 és 2015 között végzett gyűjtéseinek tapasztalatait. Az intézet 2015-ös évkönyvében (*Ethno-Lore* 32.) megjelent munkájából adunk közre egy rövidített változatot, amely betekintést ad a sok helyen ma is szokásban levő, látványos júniusi esemény néprajzi, nemzetiségi hátterébe. (Úrnapija a katolikus naptárban a pünkösöd kettős ünnepe utáni tizedik napra esik – a szerk.)

Budapest közelében, néhány sváb (és szlovák) településen az úrnapi körmenet útvonalát a hívek előre elkészített virágszőnyeggel díszítik. A magyar néprajztudomány már viszonylag korán felfigyelt erre a látványos ünnepi szokásra (Schwarz, 1930; Bonomi, 1933, 53–57.), átfogó tanulmány azonban mindedig nem született róla¹, sőt, tér- és időbeli elterjedésének pontos feltérképezése sem történt meg ez ideig.² Ezt a hiányt jelen tanulmány sem pótolja, hiszen csak egy település gyakorlatával foglalkozik, viszont a jelenséghez közel lépve – reményeim szerint – segít megérteni annak szerveződési mechanizmusait, és a résztvevők, illetve a lokális közösség számára hordozott jelentéseit. A szokás történetével, a második világháború előtti társadalmi jelentőségével és egyházi meghatározottságával egy korábbi tanulmányomban bővebben foglalkoztam (Bednárík, 2014), ugyanakkor csak röviden érintettem a virágszőnyeg-készítés recens folyamatait, illetve az ikonológiai szempontokat. Ezúttal ezek állnak a vizsgálat középpontjában. A következő kérdésekre keresem a választ: Mik a szokás általános jellemzői, amelyek máig tartó „karrierjét” magyarázzák? Milyen helyet foglal el a virágszőnyeg a szokásban részt vevők identitásában és a közösség diskurzusaiban? Milyen alapon szerveződnek a szőnyegkészítésben részt vevők csoportjai, milyen motivációkkal vesznek részt a munkában, és milyen munkamegosztással dolgoznak? Milyen elvek és döntések

A 2015-ös virágszőnyeg útvonalának és szakaszkiosztásának sematikus rajza (Bednárík Júlia)

mentén, milyen előkészületek után születnek meg az egyes minták? Hogyan ragadható meg a hagyomány és az újítás viszonya, a kreativitás a minták kialakításánál? Milyen egyéni és közösségi identitásalelemek tükröződnek vissza a virágszönyeg motívumkincsében? Céлом, hogy ha nem is teljes, de átfogó képet adjak a virágszönyeg-készítés jelenéről, levonva azokat az antropológiai tanulságokat, amelyek egy régi szokás huszonegyedik századi gyakorlatában megragadhatók.³

A virágszönyeg rövid története

A virágszönyeg-készítés szokása – az elterjedt vélekedéssel szemben, miszerint a XVIII. századi német telepések hozták magukkal – valószínűleg valamikor a XIX. század folyamán honosodott meg a budakörnyéki falvakban, így Budakeszin is.⁴ Az Úrnapja a második világháborúig széles társadalmi bázisra támaszkodó, nagyszabású esemény volt. A körmenet a község főutcáján mintegy két kilométer hosszú utat járt be, a szőnyeget az adott házak lakói készítették rokonok, barátok segítségével.⁵ Az Úrnap (Fronleichnam) a lokális ünnephierarchiában kitüntetett helyet foglalt el. Ennek az ünnep vallási jelentőségén túl számos profán összetevője is volt (presztízs, a reprezentáció lehetősége, az összefogásban végzett munka és az eredmény felett érzett öröm, az Úrnapja családi ünnep jellege). A két háború közötti időben, a község vezetésének támogatásával a virágszönyeg idegenforgalmi látványossággá fejlődött, ami nyilvánvalóan visszahatott a szokás helyi megítélésére is.⁶

Az úrnapi körmenetet 1944-ben tartották meg utoljára a régi rend szerint. 1945-ben valószínűleg szerényebb keretek között, de még a teljes útvonalon⁷, 1946-ban (a kitelepítés után néhány hónappal) azonban már csak a templom körül vezetett.⁸ Ezután két évig (1947, 1948) rövidített formában, és a forgalmat nem akadályozva, de ismét a község főutcáján („a templomtól a tejsarnokig”) készítették el a virágszőnyeget. Az egyházközségi jegyzőkönyvek alapján valószínűsíthető, hogy 1949-től kényszerült a szőnyeg és a körmenet végleg a templom köre (Bednárík, 2014, 48–49.). 1951-től az egyházi naptár szerint csütörtökre eső ünnep megszűnt munkaszüneti nap lenni, így a körmenet is a rákövetkező vasárnapra tolódott.

A szokás következő évtizedeire az egyházat ért korlátozások mellett a lakosság összetételének háború utáni gyökeres megváltozása nyomta rá a bélyegét. A svábok nagyarányú kitelepítése a virágszönyeg-készítő családokat is megtizedelte, de a helyben maradt családok tovább őrizték a szokást. Budakeszin a virágszönyeg-készítés még hosszú ideig szinte kizárólag a svábok szokása maradt.⁹ A körmeneti sátrakat a kitelepítés sorsára jutott korábbi tulajdonosok helyett azok családjai, rokonai, ismerősei vették át.¹⁰ Az összezsugorodott körmeneti útvonal egyes szakaszait – bár a pontos kiosztásra

már senki sem emlékszik – többségében olyan családok vállalták magukra, akik a nagy virágszönyegben is közreműködtek. A családon belüli hagyományozás mechanizmusai a következő évtizedekben is működtek, és az 1980-as évek elejére lejátszódott egy újabb nemzedékváltás. A virágszönyeg egyfajta „liturgikus sine qua non”-ként a megváltozott körülmények között is fenntartotta az úrnapi körmenetek kiemelt jelentőségét (Bednárík, 2014, 48–49.). Eközben a kettős (a németéségből, illetve a felvállalt vallásosságból fakadó) kisebbségi helyzetben is megőrzött szokás mind az itthon maradók, mind a kitelepítettek számára a „rég, letűnt, sváb Budakeszi” egy fontos jelképévé, az egyéni és közösségi identitások kikristályosodási pontjává vált (bővebben lásd a tanulmányösszegző megállapításait).¹¹

A rendszerváltás után a virágszönyeg-készítők körének lassú bővülése figyelhető meg. Bár a szokáshordozók kemény magját még ma is „rég, budakeszi” családok adják, az 1990-es évektől kezdődően egyre több olyan személy és család kapcsolódott be a munkába, akiknek nincs sváb kötődésük. Az elmúlt huszonöt évben – egyénileg vagy szervezett formában – megjelentek a szőnyegkészítők között a német kisebbséghez köthető társadalmi szervezetek (Német Önkormányzat, Hagyományörző Kör) tagjai, és az egyházközséghez való tartozás jegyében más egyesületek, intézmények (cserkészcsapat, Prohászka Ottokár Katolikus Gimnázium) képviselői is. 2005 óta – a plébános javaslatára – a körmenet útvonala az 1990-es években régészetiileg föltárt középkori templom körüli romkertre is kiterjed (8–13. szakasz), ami új résztvevők bevonását tette szükségessé és lehetőségessé, illetve több ponton módosította az addigi szakaszelosztást. A mai szőnyeg hossza mintegy 150–160 méter. A körmeneti sátrakat részben a korábbi tulajdonos családok leszármazottai gondozzák (például 9. szakasz), részben bonyolultabb hagyományozódási lánc eredményeképpen, és több áttételen keresztül (távolabbi rokonság, egyéb családrészek bekapcsolódása, baráti segítség, teljes felelősváltás) kerültek mai díszítőikhez (lásd 4., 7. és 13. szakasz).

Az úrnapi előkészületek általában néhány nappal az ünnep előtt (legkésőbb a megelőző szombaton) a virágyűjtéssel kezdődnek. Van, aki tudatosan – akár nagyobb távolságok megtételét is vállalva – az elképzelt mintákhoz gyűjt, a legtöbben azonban a kertben termő virágból, zöldből hoznak annyit, amennyit jónak látnak. A leggyakoribb virág a róza, zöldként pedig a könnyen szórható, apró termésű vadsóska (*lósóska*, *Putaplotschn*), de alapvetően minden rendelkezésre álló növényt fölhasználnak. A választék nagyban függ az ünnep időpontjától¹² és az adott év időjárásától is. Az utóbbi időben egyes készítők üzletben is vásárolnak virágot, amennyiben előre megtervezett mintáikhoz szükséges, vagy ha abban az évben nem áll rendelkezésre a megfelelő virágmennyiség. A szőnyeghez hagyományosan csak a leszedegedett szirmokat használják fel (egy-egy családnál még ma is közösségi eseménynek szá-

mít a szombat esti „cupfolás”), bár egyre több mintánál látni egész virágfejeket is, amit egyes készítőik ma sem néznek jó szemmel. Az előkészített virágokat hűvös helyen (pincében) tárolják, szükség esetén vízpermettel frissítik.

A helyszíni munkálatok szombat délután a körmeneti sátrak elkészítésével kezdődnek. Minden sátor esetében kialakult, 2–5 fős férficsoportokról van szó, a résztvevők vagy maguk is a sátorfelelős család/csoport tagjai, vagy baráti, szíveségi alapon segítenek. A sátorállítás feladatát az egyházközség néhány aktív tagjának jóvoltából mintegy 10–15 éve fémvázak könnyítik meg, amelyeket évközben a közösségi ház udvarában tárolnak. Korábban a sátrak fakerettel, illetve ágakból hajlított vázzal készültek. A vázakat a Pilisi Parkerdőtől az egyházközség gondnoka által megrendelt lombos ágakkal (többnyire tölgycserje) borítják, fonják be. Korábban – a rendszerváltás előtt – egy sváb származású erdész vezetésével (többé-kevésbé titokban) a férfiak maguk vágták az ágakat.¹³ A terep előkészítése (az előző nap lenyírt fűvet a díszítők is fölhasználják) és a körmeneti útvonalra terített murva hozatása is a gondnok feladata.¹⁴

A munka vasárnap reggel 5 óra körül a szőnyeg alapozásával folytatódik. A budakeszi szőnyeg hagyományosan (a környékbeli települések zömétől eltérően) egy nagyjából 70 cm széles, finomszemcsés fehér murva alapra készül, amelynek a leterítését – deszkakeret és vezetőlécek segítségével – az egyes szakaszok férfitagjai végzik. Ahol nem áll rendelkezésre megfelelő munkaerő, ott más csoportok tagjai segítenek az alap kialakításában. Egyes szakaszokon a murva alá nejlont terítenek, hogy délután könnyebb legyen eltakarítani (a nejlon szélét a díszítés során fűvel vagy más növényvel igyekeznek elfedni, esetleg ollóval visszavágják).

Az elsimított, finom murvára szabad kézzel, vagy sablonok segítségével rajzolják elő a mintákat. Egyes sablonokat a virágszirmok szórásakor is a talajon hagynak, másokat csak a vonalak kijelölésére használnak. A hagyományos fémlemezről hajlított sablonok mellett kartonból, polifoamból és más anyagokból is készülhetnek mintavezetők. Egyes geometrikus mintákhoz vezetőléceket (sőt akár mérőszalagot is) használnak.

A díszítés hagyományosan – de nem kizárólagosan – az asszonyok, lányok feladata, és igen magas a gyermekek aránya is. A díszítők 6 óra körül látnak munkához, és igyekeznek a reggel 8-kor kezdődő szentmise előtt végezni (bár a körmenetet a 10 óras nagymise után tartják). A fehér alap lehetőséget ad arra, hogy a minták között kitöltetlen tereket hagyjanak, ezzel is növelve a variációs lehetőségeket. A minták kialakításánál a hagyományok és szabályok adta keretek között az alkotói szabadságnak és a kreativitásnak is fontos szerep jut. Mindez konkrét esetekből kiindulva ragadható meg igazán, ezért a következőkben szakasról szakaszra mutatom be az egyes csoportokat és mintáikat.

A virágszőnyeg készítői és mintái

A szakaszok kiosztását egyszerre jellemzi az állandóság (családokon belüli hosszú hagyományozási láncok), és az évről-évre való változás (családok, csoportok „kiszállása” és újak érkezése, az egyes csoportok készítői gárdájának növekedése-csökkenése, módosulása, „átköltözés” más szakaszokra). A következő bemutatásnál az elmúlt három évet veszem alapul. Egyes szakaszokat csak röviden ismertetek (ami csupán a rendelkezésre álló információk mennyiségét tükrözi), néhány készítő, illetve készítőcsoport esetében mélyebb elemzésekre is vállalkozom. Mindenhol csak a szakaszért felelős, legmeghatározóbb családokat, személyeket emelem ki, habár a tényleges készítői gárdák általában több állandó segítővel, és egy-egy évben csatlakozó barátokkal, ismerősökkel egészülnek ki. Rajtuk kívül sok, meghatározott szakaszhoz nem kötődő díszítő is megjelenik, akik ott segítenek be, ahol szükség van rájuk.

A kilépőminta

A templomból kilépve a körmenetet *Mayer Józsefné Bodó Erzsébet* által készített félkör alakú mező fogadja (1. szakasz). A kelyhet és ostyát, szőlőleveleket és fürtöket, valamint búzakaralászt magába foglaló, „Üdvözlégy, Oltáriszentség!” feliratú kompozíciót 2004 óta csekély változtatásokkal minden évben ugyanúgy alakítja ki. A sváb származású és kötődésű Mayer Józsefné nagyanyjával gyermekkorától dolgozott a virágszőnyeg egy másik szakaszán, a kitüntetett helyen lévő mintában pedig házassága – nagyjából 1968–1970 – óta működik közre. A kilépőminta korábban a *Stoflitz* családé volt¹⁵, évtizedekig nekik segített. A kétezres évek közepén azonban a *Stoflitz*-leszármazottak kiszálltak a virágszőnyeg-készítésből, és órára hagyták a feladatot. Míg addig évente más-más kilépőminta-változatokat készítettek, ő az állandóság híve: egy régi, az előző nemzedék idejéből származó fénykép alapján rajzolja elő, és rakja ki a szőlőleveles kompozíciót. Az esetleges újítással kapcsolatban kapott már impulzusokat, megjegyzéseket a plébánostól és másoktól is, és őt magát is foglalkoztatja a gondolat, de eddig még nem szánta rá magát („a témát illetően is szeretnék egy kicsit változtatni, de olyankor, mikor odáig jutok, akkor... á maradok a réginél”). Ennek egyrészt a hagyományhoz való ragaszkodás áll a háttérben („mindig eszembe jut akkor az a régi, amit még a Terka néni, meg a *Stoflitz* Tercsi néni csináltak, meg a Margit néni... hogy, aranyoskám, csak így, csak így, mindig ez a mondat jut az eszembe...”), másrészt az a meggyőződés, hogy ez a minta fejezi ki az ünnep lényegét, nem lehet bármilyen motívummal pótolni („Ahogy kilép az ember, mármint a plébános úr, annak ezt kell látnia. [...] Ez nem tud megváltozni, ez egy örök téma, és ennek a témának valahol nagyban meg kell jelenni.”). Ezenkívül az új kompozíció tervezésével és kivitelezésével járó munka és kockázat is közrejátszik abban, hogy mindeddig

megmaradt a jól bevált és elfogadott mintánál. Ezt kézzel vázolja fel a fehér homokba, papírból készült sablont csak a szőlőlevelekhez használ. A kirakásban esetenként lányai segítenek, és igyekeznek bevonni más rokonokat, ismerősöket is („*Van azért segítség, nem azt mondom, hogy ezt tők egyedül csinálom. [...] De lassan az én kezeimből is át kell, hogy vegyék a gyerekek.*”)

A templom északnyugati és északi oldala

A 2. szakaszon (a kilépőmintától a templom közepéig) a kiterjedt rokonsággal rendelkező, sváb származású, illetve kötődésű Mayer és Herein családok három nemzedéke dolgozik (nagyjából tizenöt fő). A fiúk, férfiak a homokalap leterítésében a szőnyeg többi részén, más csoportoknak is segítenek, és nagy mennyiségben hoznak magukkal vágott, szecskázott fűvet a szegélyek kialakításához, hézagok kitöltéséhez. Mintáik között a hagyományos ornamentika mellett gyakran felbukkannak kreatív, szokatlanabb motívumok is. Két éve az egyik fiatal családtag ötletére elkészült például a Mária Út emblémája, amely „*a fiatalságra, a túrázásra, a természetben található Mária-kegyhelyek tiszteletére emlékeztet*”. 2014-ben szórásos technikával kirajzolt Krisztus-arc, idén pedig – rojtos, szőnyeget utánozó szegélyekkel – a „*Segne du, Maria*” felirat jelent meg a Mayer/Herein-részen. Utóbbival készítője a sváb ősök nyelvére kívánt utalni („*lehet, hogy nem mindenkinek tetszik, de annyi létjogosultsága mindenképpen van, mint az új mintáknak*” – tette hozzá).¹⁶ A család a hosszú szakaszon rendszeresen helyet ad egy régóta Budakeszin élő (de nem sváb származású) asszonynak is. *Czifra Lajosné Hollósy* Éva minden évben valamilyen vallásos felirattal kiegészített alkotást hoz létre (ebben az évben például: „*Főpap, oltár, áldozat*”). Szívesen használ jellegzetes magyaros motívumokat is.

A 3. szakaszt (a templom közepétől az északi kanyarig) a Hagymányórzó Kör készíti el. A sváb hagyományok ápolására alakult egyesület tagjai az 1990-es évek közepén kapcsolódtak a munkába az azóta elhunyt elnök, *Nagyné Starcz Terézia* vezetésével, aki a sablonokat is készítette. Ma a nagyjából tízfős készítőgárda zömét idősebb, sváb családokból származó asszonyok (és kisebb számban férfiak) adják, néhány középkorú és fiatalabb taggal kiegészülve. Az itt díszítők többsége – sváb származásuk, kötődésük ellenére – korábban nem vett részt a szokás ápolásában. A mértani sablonokból kialakított kompozíciók mellett kézzel előrajzolt vallásos motívumok (kehely, hit–remény–szeretet) jellemzik ezt a szakaszt.

A sekrestye oldalában felállított első kápolna (4. szakasz) és a hozzá tartozó bevezető szakasz díszítését a *Merkl/Kőrösi* és a Mayer család tagjai, valamint barátaik végzik. Házasság révén csatlakozott hozzájuk a *Schrotti* család (amelynek egy másik része a 8. szakaszt díszíti). A csoport informális vezetője *Kőrösiné Merkl Hilda*, sváb családból származó, az

egyházköztségben és a helyi közéletben is tevékeny személyiség, aki – különböző szakaszokon – már gyermekkor óta részt vesz a virágszőnyeg elkészítésében. A kápolna díszítésébe mintegy huszonöt éve kapcsolódtak be, mikor a sátortulajdonos (Mayer) család a segítségüket kérte. A sátor egyes felszerelése (Jézus szobor, oltárterítő, szőnyeg) „*talán évszázados*” műltra tekintenek vissza, és hagyományos a háttér díszítésmódja is (páfránylevelek, rózsák). A kápolna előtti kétméteres szakaszt általában a hit–remény–szeretet motívumaival és/vagy a kehely és az Oltáriszentség képével díszítik. Merkl Hilda rajzolja elő a mintákat, amelyeket nem szíromszórással töltenek ki, hanem virágfejeket (is) használva rakják ki.

Az 5. szakaszt (a templom északi sarkánál) egy másik Merkl család tagjai díszítik, amely a dédanya révén a régi, nagy virágszőnyeg készítésében is közreműködött. A hagyomány nem szakadt meg a nagyanya néhány évvel ezelőtti halálával sem, immár az ötödik nemzedék is részt vesz a díszítésben. Motivációik között központi helyet foglal el a családi tradíció ápolása. Kizárólag régi (a harmincas években készült) sablonokkal dolgoznak. Jellegzetes, vadsóskával kitöltött háromleveles-indás futómintájuk évtizedek óta jelen van a virágszőnyegen. Ezt a patinás motívumot más szakaszok készítői is számon tartják, és a beszélgetések során gyakran ki is emelik.

A 6. szakaszt (a templom északkeleti sarkánál), amely korábban az 5. szakasszal együtt a Merkl család gondozásában volt, ma egy részben sváb felmenőkkel rendelkező, részben újabban Budakeszire költözött többgyermekes családokból álló fiatal társaság készíti el, akik együttműködnek a szomszédos (7.) szakasz díszítőivel is. Mintáik évről évre változnak, a hagyományos, figurális vallási motívumoktól kezdve az ornamentikus elemeken át az egyéni ötletekig. 2015-ben az ő szakaszukon is feltűnt a cserkészliliom (lásd még 9. szakasz).

A templom keleti oldala és a romkerti szakasz

A 7. szakaszt és egyben a második körmeneti kápolnát a sváb származású *Kemény* és a *Simon* család díszíti. A sátor a nagy, a háború előtti virágszőnyeg idején a *Fruh* családé volt. Az ő kitelepítésük után a feladatot a feleség rokonságából vette át egy asszony, neki segített (szintén rokoni alapon) a mostani „tulajdonos”. A ma már szintén idős asszonyt fiatalabb családtagjai – középkorú szülők és gyermekeik – segítik, s a munkában az oldalági (nem sváb származású) rokonok is részt vesznek. A sátorhoz vezető szőnyegszakaszt általában vallásos motívumokkal (hit–remény–szeretet), a „kanyar előtti” részt ornamentikus mintákkal díszítik.

A 8. szakaszt a sváb származású *Schrotti* és a nyolcvanas évek elején Budakeszire költözött *Kutasy* család készíti el. A Schrotti família idősebb tagjai korábban is dolgoztak a szőnyegen (önálló szakasz nélkül), a Kutasyékkal közös részt mintegy harminc

éve, nagyjából azóta viszik, hogy gyermekeik is be tudnak segíteni a munkába. A később családot alapított Schrotti fiúk közül az idősebb időkben az első körmeneti sátor (4. szakasz) díszítőihez társult, a fiatalabb viszont feleségével és gyermekeivel a régi családi szakaszon maradt („*Aztán én is megnősültem és kezdtem belevonni a feleségemet és a gyerekeket ebbe a hagyományba.*”) Az utóbbi években hozzájuk csatlakozott a helyi domonkos rendház egyik apácája is.¹⁷ A szakasz egy részét egy csaknem húsz éve készített fémsablon segítségével díszítik, a fennmaradó területen pedig legtöbbször kreatívan alakított vallásos szimbólumokat raknak ki. Így váltakoznak a sablon segítségével kitöltött, tömött „szőnyeghatást” keltő minták, és a szellősebb figurális ábrázolások. Gyakran összedolgoznak, kiegészítik egymást a 9. szakasz dolgozó családokkal.

A harmadik úrnapi sátrat és a sátor előtti szőnyegszakaszokat (9. szakasz) a *Ligetfalvi* és *Pásztélyi* családok díszítik. A sátorállítás a régi nagy virágszőnyeg egyik „sátortulajdonos” családjának leszármazottai között hagyományozódott tovább az elmúlt évtizedekben.¹⁸ A csoport gerincét adó középkorú szülőkhez és tizen-huszoneves gyermekeikhez időről-időre más barátok, ismerősök is csatlakoznak. A népes csoport a csaknem háromméteres bevezető részen kívül az előtte és utána lévő néhány métert is elkészíti. A szőnyeg kialakítása során nem használnak sablonokat, de a régről megszokott, „*a gondolatkörhöz illeszkedő*” motívumokat próbálják újraalkotni („*a régi, megtanult képeket próbáljuk felváltva megvalósítani, egy kelyhet, egy halat, egy IHS-t, egy ostyarészletet, és ezeket meg különböző módokon díszítjük, tehát teljesen kreatívan*”). Az ideai virágszőnyegen a Pásztélyi család egyik fiatal tagjának ötletére és kérésére megjelenhetett a cserkészliliom is, a budakeszi csapat számával és rövidítésével együtt. Az elmúlt években, mikor a cserkészcsapat maga is saját szakaszt díszített, az ott kirakott liliom a közösség reprezentációját szolgálta, ebben az esetben azonban inkább a cserkészkedő, cserkészvezető fiatalok egyéni kötődését tükrözi.

A 10. szakaszt a körmenet útvonalának kibővítése (2005) után német önkormányzati képviselőként *Ormai* Sebestyén vállalta el, aki édesanyjával és testvérével fogja össze az azóta a helyi nemzetiségi óvoda szülői táncsoportjából verbuválódó csapatot.¹⁹ Bár az Ormai család maga is sváb gyökerekkel rendelkezik, ebben az esetben a részvétel motivációját nem a családi hagyomány, hanem a német nemzetiségi intézmények hagyományörző szándéka jelentette. A viszonylag hosszú szakaszt átlós vonalakkal osztják mezőkre, amelyekben különböző vallásos szimbólumokat raknak ki. A romtemplom mögötti összeszőkülő rész (a 10-11. szakaszok találkozásánál) hosszú időn keresztül „gazdátlan terület” volt, az utóbbi években azonban már ezt a szakaszt is kidíszítik.

A 11. szakaszt – a romkerti bővítés után – a helyi Prohászka Ottokár Katolikus Gimnázium vállalta el az iskola akkori igazgatónőjének szorgalmazásá-

ra, aki egy másik útszakaszon maga is részt vesz a díszítésben (lásd 4. szakasz). A gimnazistákat egyes években egy rajztanárno vezető, de előfordult, hogy nem sikerült megszervezni a csoportot (főleg mikor az Úrnapija már a szünidőre esett, és nem, vagy csak alig jelentek meg vasárnap reggel). Ilyenkor a szőnyeg más részén dolgozók (általában a szomszédos szakaszokról) vették át ezt a részt, vagy olyan segíteni vágyók kaptak itt teret, akik nem kötődtek szorosabban semelyik másik szakaszhoz. Az utóbbi évben egy Budakeszin lakó tanár és családja vállalta magára a szakasz gondozását. Az iskolában nem hirdette ki a lehetőséget, de így is volt, aki a gimnázium régi tanulójaként csatlakozott hozzájuk, virággal pedig a szomszédos (12.) szakasz készítői segítették ki őket. Mintáik sablonok és előzetes tervek nélkül, a helyszínen születtek. Idén egy közeli szakaszról besegítő „régiprohászka” például a földgolyót formázta meg.

A 12. szakasz készítői *Dobos Lászlóné Fischer* Katalin és férje, valamint testvére, *Zsiros Mihályné Fischer* Berta, a lánya, a veje, az unokája és egy baráti-rokoni házaspár (*Mátéffy* Anna és *Draskóczy* András²⁰). A Fischer-Dobos házaspár esetében erős sváb kötődésű családról beszélhetünk, akik azonban korábban nem tartoztak a virágszőnyeg-díszítők közé, csak a kétezres évek elején – nagyjából nyugdíjba vonulásukkal egy időben – csatlakoztak. Korábban a templom Fő út felőli oldalán díszítettek, ezt azonban szívesen cserélték el a mostani hosszabb, szélvédettebb szakaszra, mikor 2005-ben a körmenet útvonala kibővült a romkert területére is. A Fischer nővérek és csapatuk a kezdetektől nagy kedvvel, valamint jelentős idő- és energiaráfordítással vesznek részt a munkában. Mintáik kialakítását komoly tervezés előzi meg, a kreatív munkáért Fischer Berta a felelős, ő rajzolja, komponálja meg a motívumokat és azok egymásutánját. Az esetleg mintául felhasználható képeket (újságkivágások, saját fotók érdekes formákról, ornamensekről), az egyes lehetséges motívumokról készített skicceket és a részletesen kidolgozott terveket Dobos Lászlóné külön irattartóban gyűjti. Az egy-egy évben ténylegesen megvalósult mintákról szöveges és rajzos dokumentációt készít. Ebben a füzetbe nemcsak az elkészített mintákat jegyzi föl, hanem röviden összefoglalja a tapasztalatokat, a felhasznált virágok mennyiségét, és a technikai kivitelezéssel kapcsolatos észrevételeit is leírja. A füzet utolsó oldala az „*Általános tapasztalatok*” címet viseli (például „*a virágszirmokat nem szabad nylon-zsákba tenni, mert befülled*”, „*mintákat körbeszegjük elütő színnel*”, „*úgy érvényesül a szőnyegminta, ha 8-10x ismétlődik*”). Dobos László minden évben végigfényképezi az egész virágszőnyeget, a felvételekből – kiegészítve az elmúlt mintegy kilencven év archív fotóival és egyéb dokumentumokkal – az időrendet követő, kísértő szöveggel ellátott albumot állítanak össze a saját használatukra és a helyi múzeum számára. Egész évben gyűjtik a legkülönfélébb helyekről származó új ötleteket. Az elsőként 2013-ban elkészített „víg-

színházi” mintaként emlegetett motívum ihletője például egy színházlátogatás volt. („A Vígsházban voltunk a húgossal, fölme gyünk a büfébe a szünetben, azt mondja, nézd meg, itt egy úrnapi minta van.”) A 2006 óta használt „máltai kereszt” és az először 2007-ben elkészített, jól bevált „görög” minta pontos forrására nem derült fény, a megvalósítás lépéseit azonban jól nyomon követhetjük ez utóbbi példáján. A papíron való tervezést követően pozitív és negatív sablonokat készítettek polifoamból, amelyeket az évről-évre változó színösszeállításnak megfelelően használnak. A legújabb motívum egy olaszországi nyaralás során Aquileiában látott mozaik alapján kialakított „hármás fonat”. Ehhez az előzőeknél bonyolultabb sablonokra volt szükség, amelyeket végül a Draskóczy-Mátéffy mérnök-építész házaspár tervezett meg, és a mintát is ők rakták ki a 2015-ös szőnyegen.

Bár a Dobos házaspár tudatosan őrzi és kutatja a helyi múlt emlékeit (családfakutatás, régi fotók gyűjtése, rendszerezése), és összességében a virágszőnyeget is a budakeszi svábság fontos értékének tartják, a mintákat tekintve egyértelműen az újítás hívei. Ritkán követnek régi mintákat, egyrészt azért, mert a „a régi minták foglaltak. Akinek sablonja van, az azt csinálja.” Másrészt a régi képeken nem találnak megvalósításra érdemes motívumokat.²¹ A múlthoz való kapcsolódás ritka példája esetükben egy olyan motívum felhasználása, amelyet a háború előtti virágszőnyegekről készített korabeli fényképalbum díszes címlapjáról merítettek. Deponte József budakeszi fényképész-mester 1934-ben készített felvételeket a budakeszi Úrnapijáról. Az általa alkotott kalligrafikus IHS-felirat és az alatta lévő betűtípus ihlette a mai mintákat.

Dobosék lánya, Nádházi Lajosné ötlete nyomán jelent meg a szőnyegen elsőként gyermekei iskolájának, a Prohászka Ottokár Katolikus Gimnáziumnak a címere is. Az intézményi jelkép tehát ebben az esetben is – csakúgy, mint a 9. szakasz cserkészliliuma – egyéni kötődést fejez ki, és nem a csoportrepresentáció eszköze (a gimnázium szakaszán nem rakják ki rendszeresen az emblémát – lásd 11. szakasz).

Összességében elmondható, hogy a 12. szakaszon dolgozók úgy az előkészületek, mint a kivitelezés és a dokumentáció tekintetében az egyik legtudatosabb virágszőnyeg-készítő csoport. Ugyanezt a pontosságot és gondosságot várják el a többiektől is. Szerintük a megfelelő esztétikai eredmény érdekében fontos, hogy szabatos elképzelésekkel, megtervezett mintákkal és a megfelelő mennyiségű virággal érkezzenek az egyes készítők. Azt sem tartják szerencsésnek, ha szabad folyást engednek a kisgyerekek alkotókedvének („ez nem gyerekmunka... ezt felnőttek csinálják, felnőttek kigondolják, a gyerekek besegítenek a felnőtteknek, és úgy nőnek bele”). A virágszőnyeg-készítést egyfajta komoly, értékőrző-értékteremtő, ugyanakkor élményt nyújtó tevékenységként fogják föl.

A 13. szakasz – egyben a 4. körmeneti sátor – felölősei a Polónyi/Nagy család, akik 10-15 éve költöz-

tek Budakeszire (sváb gyökerekkel tehát nem rendelkeznek). Az egyházközségben vállalt feladatok révén kerültek kapcsolatba a virágszőnyeg-készítésben tevékenykedő személyekkel.

A kilépőminta kapcsán említett Mayer Józsefné kereste meg őket, amikor a negyedik sátor díszítője – egy idős sváb asszony – nem tudta már vállalni a feladatot. A díszítésben barátok, ismerősök is részt vesznek. Állandó közreműködőnek tekinthető a sváb kötődéssel szintén nem rendelkező, de régóta Budakeszin élő és a településen jól ismert Szemereki család is. Ők már a korábbi sátortulajdonosnak is segítettek. A sátorhoz vezető néhány méteres szakasz mintái évről-évre változnak, a kezdeti rögtönzött motívumok után az utóbbi két évben – más készítők példáját látva – nagyobb gondot fordítanak a tervezésre.

A 14. szakaszt a régi budakeszi sváb családból származó Bechtold Gábor, felesége és gyermekei díszítik. A házaspár a 2000-es évek elején költözött vissza Budakeszire, akkor kapcsolódtak be a virágszőnyeg-készítésbe is. Bár a sváb hagyományokat mindketten szívükön viselik, a részvétel ösztönzője ebben az esetben elsősorban esztétikai-képzőművészeti jellegű volt. A feleség (Nádas Anna) iparművészként érdeklődött a virágszőnyeg iránt, és örült, mikor megkérték, hogy készítse el a település XVIII. századi pecsétje alapján Budakeszi „emlékmáját”. A kör alakú szimbólumon kívül általában az utána következő néhány métert is ők díszítik különféle ornamentikus mintákkal. Nádas Anna az utóbbi években elkészíti azokat a kis virágkoszorúkat is, amelyek a körmenet során a monstranciát, illetve a baldachin négy oszlopát díszítik. Ezzel egy régi díszítőelemet élesztett újra. Az apró fehér virágokból font koszorúkat („Kranzl”) korábban férjének dédapja (Merkel János) készítette, majd évtizedekig hiányzott a körmenetekről. Fontos kiemelni, hogy az impulzust a plébános egyik prédikációja adta, amelyben megemléltette a koszorú hiányát.

A 15. szakaszt a kilépőminta kapcsán bemutatott Mayer Józsefné lánya, Mayer Edina díszíti. Ő édesanyjához hasonlóan már gyermekora óta részt vesz a munkában, s azon fiatalabbak közé tartozik, akik büszkék sváb származásukra, és igyekeznek feltárni, őrizzeni, újraéleszteni a hagyományokat. Nyelvészként a budakeszi nyelvjárással foglalkozik. A virágszőnyeg-készítésben való részvételének tehát ez a többféle (származási, családi, kulturális, szakmai) érdeklődésből és kötődésből összeálló attitűd adja háttérét. A kilépőmintához hasonlóan az általa készített szakasz is a Stoflitz-leszármazottaké volt, tőlük vette át a kétezres évek közepén. Ma gyakorlatilag egyedül dolgozik a mintegy 15 méteres darab kirakásán, bár időről-időre akad segítsége. A Stoflitz családtól megörökölte a régi vaslemez-sablonokat is, amelyeket már a régi nagy virágszőnyeg idején is használtak.²² Esztétikai megfontolásból nem használja mind a négyet, de kettőt mindig elkészít a minták közül („a szivecskés karikát” és a „virág formá-

jút”, ezeken kívül van még egy kereszt alakú és egy körsablon). E régi mintákat a szőnyegkészítők közül mások is fontosnak tartják („egyszer nem raktam ki a Stoflitz-mintákat, mindjárt hiányolták is”). Ugyancsak hagyományt követ Mayer Edina, amikor elkészíti a hit-remény-szeretet szimbólumait („annak mindig ott kell lennie [...] a Szuzsiék is mindig rakták”), és az anyai dédnagyanyjától örökölt egyszerű „indás” mintát is kirakja („az a Schneider nagymamáé volt”). A régiék mellett azonban nagyjából azonos hosszúságban saját tervezésű díszítést is végez. Ezek mintáinak egy része geometrikus-ornamentikus vagy konvencionális keresztény jelképekre épít (például hal), de megjelenik köztük egy különlegesebb, újszerű motívum is. Néhány éve egy Dürer-metszet alapján készített papírsablont, ennek segítségével alakítja ki a minden alkalommal más színösszeállításban látható imádkozó kezét. Ez a minta technikájában, megjelenésében is elűt kissé a szőnyeg leggyakoribb – a felületek kitöltésén alapuló – virágdíszítési módjától. A budakeszi szőnyegen ritkán találkozunk ehhez hasonló, finom körvonalakat alkalmazó mintákkal. Mayer Edina esetében tehát a régi elemekkel kapcsolatban a hagyományörzés tudatos szándéka, a közösségi elvárás és bizonyos érzelmi kötődés is jelen van a motivációk között, de az egyéni ötletek és kreatív újítások is teret kapnak nála. Saját szakaszának kialakításáról, a megvalósítani kívánt kompozíciókról pontos előzetes elképzelésekkel rendelkezik.

Egyház és népszokás, „svábok” és „nem svábok”

A virágszőnyeg-készítés kialakulásának, felvirágzásának és fennmaradásának fontos feltétele, hogy szervesen kapcsolódik egy fontos egyházi ünnep szertartásához, és alapvetően a liturgiát erősítő jelentéstartalmat hordoz (vö.: Dostal-Melchinger, 1990, 275–280.; Fuchs, 2006, 67–72.). Mint funkcióval bíró dekorációs elem az ünnep hivatalos egyházi és laikus szférájának határterületén helyezkedik el: a liturgiához való laikus hozzájárulás, „egyházközeli ünnepi (nép)szokás”²³, amely nem valósulhatna meg egyházi legitimáció nélkül. Az egyházi meghatározottság ellenére a virágszőnyeg-készítést alapvetően egyfajta autonóm dinamika jellemzi. Az úrnapi hétvége néhány mozzanattól eltekintve központi szervezés és irányítás nélkül zajlik, bár időről-időre a szervezettebb lebonyolítás ötlete is felmerül. Az egyes készítő csoportokon belül és a csoportok között természetesen folyik egyeztetés, és szükség esetén kölcsönösen kisegítik egymást. A segítő magatartás háttérben a közös cél, a teljes körmeneti útvonal kidíszítése áll.

A budakeszi virágszőnyeg mintáit alapvetően három csoportra oszthatjuk. A leggyakoribbak az *ornamentikus, geometrikus minták*, amelyek nagyrészt sablonok vagy más segédeszközök igénybevételevel készülnek. Ezen minták esetében kizárólagos a

díszítőfunkció. A második legnagyobb csoportot a *vallásos szimbólumok és feliratok* teszik ki, amelyek valamilyen, az Eucharisztia ünnepéhez szorosabban kötődő (ostya, kehely, „Üdvözlégy Oltáriszentség!”, „IHS” felirat stb.), vagy általános keresztény szimbólumokat jelenítenek meg. A harmadik csoportba azokat a mintákat sorolhatjuk, amelyek az *ünnep tartalmához és a valláshoz csak áttételesen vagy egyáltalán nem kötődőnek*. Gyakori például a magyar nemzeti jelképek (magyar címer, Szent Korona) használata, érdekes ugyanakkor alig találkozzunk németiségre (svábságra) utaló jelképekkel, ami jól szemlélteti a szokással kapcsolatos etnikai kérdések bonyolultságát. Az utóbbi években megalkotott „Budakeszi embléma” – ami tulajdonképpen a virágszőnyeg és a budakeszi identitás kapcsolatának képi megfogalmazása – nem tartalmaz nemzetiségre, németiségre utaló elemet.

A beszélgetések során gyakran megfogalmazódnak olyan vélemények, amelyek a hagyományt a svábsággal, az újításokat (pontosabban a „hagyománytalanságot”) a nem sváb résztvevőkkel kapcsolják össze. Bár a nemzedékeken át öröklődő minták (például 5., 15. szakasz) valóban hiányoznak a „magyaroknál”, viszont azt is láthattuk, hogy a sváb kötődésű csoportok egy része is egyértelműen az újítás híve.²⁴ Az új minták kialakítását adott esetben akár a „hagyomány” kiemelésének szándéka is ösztönözheti. Például az újdonságnak számító német nyelvű felirat a szokás sváb jellegét kívánja hangsúlyozni (2. szakasz), a régi grafika alapján kialakított minta (12. szakasz) a „háború előtti” virágszőnyegekkel való kapcsolat megteremtését célozza. Nemcsak az új minták kialakításában, de az előrajzolt – esetleg hagyományos, bevett – minták díszítésében (színválasztás, körvonalak, a terek kitöltése, szabadon hagyása) is nagy szerep jut az egyéni kreativitásnak, tehetségnek. Ugyanakkor behatárolja a lehetőségeket a rendelkezésre álló viráganyag összetétele és a vallásos ikonográfia konvenciói (a szív piros, a kehely sárga stb.).

Tanulmányomban eddig is igyekeztem kiemelni a virágszőnyeg-készítés „etnikai” vonatkozásait. Szembetűnő, hogy a virágszőnyeg készítőinek többsége rendelkezik valamilyen kötődéssel a budakeszi „öslakosságának” tekinthető svábsághoz. Amint arra a történeti bevezető fejezetben utaltam, az úrnapi virágszőnyeg a pártállam évtizedeiben a „rég, sváb budakeszi” identitás egyik lényeges elemévé vált. Ez az identifikációs séma (rég Budakeszi = sváb; új Budakeszi = magyar) tulajdonképpen a minden, nagy népességmozgásokat átélte településen tapasztalható megkülönböztetés (idevalósiak vs. „gyűttmentek”) etnikai alapú megfogalmazása. A kisebbségbe szorult közösség által őrzött szokás etnicizálódását (tehát *sváb* kulturális sajátosságként való megfogalmazását) nagyrészt az 1990-es évektől tapasztalható „etnikai reneszánsz” következményének tekinthetjük. Ehhez köthető a különböző sváb háttérű társadalmi szervezetek, intézmények

bekapcsolódása, amelyek feladatuknak érzik a képviselt nemzetiség hagyományainak őrzését. Jellemző ugyanakkor, hogy a virágszőnyeg úgy jelent fontos identifikációs pontot a helyi svábság számára, hogy a rajta megjelenő jelképekben és feliratokban nem, vagy csak alig találni a németsegre, a sváb etnikumra való utalást (kivételem: lásd 2. szakasz). A másik oldalról szemlélve a kérdést, a magyarságra, magyar államiságra utaló elemek (címer, korona, nemzeti színek) használata ebben a kontextusban nem az etnikai megkülönböztetés eszköze, hanem éppen ellenkezőleg, egyfajta integráló, a származási megosztottság fölött álló szimbólumrendszernek tekinthető.

A virágszőnyegnek ez az „etnikumsemlegessége”, és a szokás alapvetően vizuális – tehát nyelvhez nem kötött – jellege döntő jelentőségű tényezőknek bizonyultak a szokás fennmaradásában. Ezek a jellemzők tették lehetővé a virágszőnyeg túlélését az 1990 előtti évtizedekben, amikor a „svábság” a nyilvános és közösségi élet minden területén stigmatizálódott, felvállalása a hátrányos megkülönböztetés különböző formáit válthatta ki. Ennél is fontosabb következmény, hogy a szokás a sváb származású lakosság mára szinte teljes asszimilációja, és a nemzetiségi nyelv ismeretének drasztikus visszaesése ellenére is működőképes maradhatott. A nyelvtől való függetlenség és az etnikailag semleges vizualitás ugyancsak előfeltételei voltak a sváb gyökerekkel nem rendelkező személyek, családok bekapcsolódásának is. Bár néhány példa a korábbi évekből is ismert, tendenciaként a rendszerváltás óta eltelt időben figyelhető meg a szokás lassú „liberalizációja”. Eleinte a különböző intézmények révén, vagy barátként, hozzátartozóként csatlakoztak „magyarok” a virágszőnyeg-készítőkhöz, ma már teljes szakaszokat, sátrakat is díszítenek sváb kapcsolattal nem rendelkező – sőt alkalmasint csak rövid ideje helyben lakó – családok. Fontos hangsúlyozni, hogy mindezt sokkal inkább belső fejlődésnek, mintsem irányított folyamatnak tekinthetjük. Ezzel kapcsolatban „sváb oldalról” különböző véleményekkel találkozunk. A többség (főleg a fiatalabbak) viszonya többnyire reflektálatlan a szokás etnikai háttérére, azonban van egy csoport, akiket foglalkoztat a szokás „svábságának” kérdése. Az egyik határozott vélemény szerint „egy magyart nem lehet kiteszítani” csak azért mert nincsenek sváb felmenői, ha egyébként „jó katolikus, és szívvel-lélekkel” részt venne a munkában. A „magyarok” bekapcsolódása melletti érvként gyakran elhangzik, hogy a szokás jövője szempontjából is elengedhetetlen a nyitás („mert hogyha most már nem lesznek svábok, de a szőnyeg megmarad”). A másik végletet az általam megkérdezettek közül senki sem képviselte, bár utaltak olyanokra, akik egyértelműen rossz szemmel nézték a „hígulás” folyamatát. Több esetben talákoztam viszont azzal a fajta (általában csak sejtetett) rosszallással, ami a hagyományokat nem ismerő, ismeretlen családok bekapcsolódását kíséri (például: „*azt se tudják, merre van Budakeszin*

a bejárat”). Ez a rosszallás ritkán jelentkezik valódi konfliktusokban, és inkább a háború utáni évtizedek kisebbségi megkülönböztetésének nyomait, mintsem személyes ellentéteket tükröz. Láthattuk azt is, hogy a sváb származás nem feltétlenül jelent hosszú családi hagyományláncot a virágszőnyeg-készítés tekintetében: ma már van olyan „magyar”, aki régebben dolgozik a szőnyegen, mint egy-egy újabbban csatlakozott sváb család. Az oldalági rokonok, régóta segítő baráti családok részvétele miatt egyébként is egyre kevésbé lehet egyértelműen meghatározni egy-egy készítő-csoport kötődéseit. A sváb gyökerekkel nem rendelkezők – legalábbis ebben az „etnikai” vonatkozásban – nem számoltak be negatív tapasztalatokról, inkább a kreatív, egymást segítő, jó hangulatú közös munka élményét emelték ki. Sokak számára a virágszőnyeg-készítés lehetőséget jelent az egyházközséghez való kapcsolódás megerősítésére, új ismeretségek, barátságok kötésére.

A (legalább) százötven éves múltra visszatekintő budakeszi virágszőnyeg-készítés a kétezres években tapasztalható hullámvölgy után napjainkban ismét prosperáló időszakot él meg. A résztvevők magas száma – becslésem szerint több mint százan dolgoznak a szőnyegen – és korösszetétele a szokás életerejét mutatja. A virágszőnyeg sikerének magyarázata egyrészt az egyházi ünnep szertartásos rendje által biztosított állandóságban és a támogató egyházi attitűdben, másrészt a kisebbségi nyelvtől való függetlenségében, harmadrészt pedig a szokás komplex funkcionalitásában és a készítők sokrétű motivációs mintázatában keresendő. A részvétel egyaránt felfogható vallásos és hagyományörző cselekedetként, miközben közösségi, alkotói, esztétikai és személyes sikerélményt is nyújt. A virágszőnyeg – az ismertetett keretek között – lehetőséget ad közösségek önreprezentációjára és személyes kötődések, gondolati tartalmak megjelenítésére is. Napjainkban tanúi lehetünk annak a rendkívül lassú és különösebb konfliktusok nélkül zajló folyamatnak, amelynek során a sváb kisebbség által őrzött szokás az egész egyházközség sajátjává válik.

A letűnt hagyományos kultúrák elemeiből táplálkozó, ország- és világszerte tapasztalható revival jelenségekkel szemben ezúttal egy eredeti funkciójában élő „egyházközei népszokást” ismerhettünk meg. Az egyedi példa alapján tett megállapításokat a jövőben más települések virágszőnyegeinek hasonló szempontok szerinti vizsgálatával helyezhetjük tágabb kontextusba.

Jegyzetek:

¹ A nyolckötetes Magyar Néprajz, a Néprajzi Lexikon, sőt a magyarországi úrnapi szokásokkal foglalkozó könyv (Sári, 2000) sem tesz említést erről a körmeneti elemről. Bálint Sándor összefoglaló munkájában – érezhetően közvetlen, Budakeszin szerzett tapasztalatok alapján – egy bő bekezdést szentel a virágszőnyeg-készítésnek (Bálint, 1998, 465). Né-

hány önálló néprajzi-antropológiai elemzés is született már a témában. Általánosságban (Verebélyi, 1992, 1998) Budajenőről (Nagy, 1994, 2000) és Budakeszről is (Gallasy, 2007). A nemzetközi szakirodalomból ki kell emelnünk Iris Dostal-Melchinger monográfiáját. (Dostal-Melchinger, 1990). Az Úrnapi liturgiájával, pasztorálteológiai problémáival kapcsolatban lásd: Fuchs, 2006.

² Elsősorban Budaörsöt, Budakeszit, Pilisvörösvárt és Piliszentivánt, illetve a pesti oldalon Csömört kell kiemelnünk, de sok más környező településen is készítettek/készítenek kisebb-nagyobb virágszőnyegeket (Solymár, Budajenő, Budafok, Diósd, Etyek, Pesthidegkút, Törökbalint, Tárnok, Zsámbék). Egy 2014-ben tett terepbejárás alkalmával az említettek kivül Telkiben és Perbálon is tanúja lehettem rövidebb szőnyegszakaszok díszítésének. Szórványos adatok egyéb területekről is ismertek (S. Lackovits, 2000, 172.; Bednárík, 2014, 55–56.). A budakörnyéki virágszőnyegekről tekintélyes anyagot gyűjtött össze, és több település (köztük Budakeszi) úrnapi szokásairól is részletgazdag dokumentumfilmeket készített a budaörsi származású amatőr kutató, Andreas Ritter. A filmek megtalálhatók a keleti németek néprajzával foglalkozó freiburgi néprajzi intézet (IVDE) archívumában (jelzet: DVD063 1-29). Írásban: Ritter, 2012.

³ Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy jelen írásban kizárólag a virágszőnyegre koncentrálok, nem, vagy csak érintőlegesen tárgyalom az Úrnapi és a körmenet egyéb aspektusait és szokásait (például: körmeneti rendje, zenei kíséret, a sátrak virágainak szentelményként való felhasználása stb.).

⁴ Az úrnapi virágszőnyeg prototípusát a német kutatás az 1778-tól adatolható genzanói infioratában találta meg (Mitterwieser, 1930, 95.; különösen: Dostal-Melchinger, 1990, 35–51.). Ez a késői időpont önmagában is megkérdőjelezi azt az elképzelést, hogy a XVIII. század első felében érkezett német telepések már ismerték a szokást. A magyarországi kezdetekkel kapcsolatban írásos forrásra mindeddig nem bukkantak. Bálint Sándor óvatosan fogalmaz az eredet kérdéséről (Bálint, 1998, 465.), Verebélyi Kincső pedig egészen későre, a XX. század elejére teszi a szokás megjelenését (Verebélyi, 1998, 182.), ami azonban ennél bizonyosan korábbra datálható. Egy 1888-ban született visszaemlékező tanúsága szerint gyermekkorában Budakeszin már megszilárdult gyakorlatként élt a virágszőnyeg (Bechtold, 1977; bővebben lásd Bednárík, 2014, 37., 41–42., 56.). Egy újonnan fellelt újságcikk (köszönet érte Gellér Dávidnak) – bár nem perdöntő, hiszen csak az utak díszítéséről, és nem kimondottan a szőnyegről szól – az 1861-es budakeszi Úrnapi pompáját írja le. Az ünnepen Haynald Lajos erdélyi püspök is részt vett, akit „[...] a lakát már korán elhagyott nép ünnepies színezte, a körmeneti utak és oltároknak a természet tavaszi bájával fölékesített tüneménye [...]” fogadott (Religio, 1861, 1. félv., 44. szám, 348–349.). Andreas Ritter – szájhagyományra hivatkozva – feltételezi, hogy Csömörön az 1830–40-es években oda áttelepült budaörsi és budakeszi németek honosították meg a virágszőnyeg-készítést, következésképpen ezen a két helyen már a XIX. század első felében léteznie kellett a szokásnak (Ritter, 2012, 42.). Az adat és a ráépülő spekuláció bizonytalanságát maga a szerző is elismeri.

⁵ A régi budakeszi Úrnapijáról született élményszerű leírások: Bechtold, 1977; Math, 1986, 211–213.; Bresch, é. n., 9–12.

⁶ Bővebben lásd Bednárík, 2014, 42–44. A korszak lokális társadalomtörténetéhez és nemzetiségpolitikai kérdéseire lásd: Somlai, 2014.

⁷ Budaörsön nagyszabású razzia céljára használták fel a hatóságok az Úrnapiját (Grósz, 2010, 64–66.).

⁸ A kitelepítettek körében terjesztett lap így adott hírt az eseményről: „Otthon az Úrnapi körmenetet a megjelent tiltorendelet értelmében csak a templom körül tartották meg. A körmeneten nagyon kevesen vettek részt, mivel az új gazdák dolgoztak, azoknak nem volt ünnep. A kápolnák a templom négy sarkán voltak felállítva. Braun Gyula prépost szentbeszédében megemlékezett azokról a testvérekről, kiket a háború viharra elsodort tőlünk messze idegenbe [...]. A szentbeszéd alatt nagyon sokan sirtak.” (Magyar Értesítő, 2. szám, 1946. augusztus 1. – betűhű átirat, másolat a szerző tulajdonában.)

⁹ Ez – amennyire meg tudom ítélni – általában más virágszőnyeges helyeken is így történt. Kivételt képez Budajenő, ahol a plébános – integráló szándékkal – a viszonylag egységes csoportként érkező gyergyóditróiakat is bevonta az úrnapi díszítésbe (Nagy, 2000, 207. skk.).

¹⁰ Régi liturgikus hagyomány szerint az úrnapi körmenet négy állomást, sátrat érint. A sátorállítás feladata/joga korábban (a háború előtti nagy körmenet idején) bizonyos házak, és abban lakó családok kiváltsága volt. A visszaemlékezések szerint a két háború között a következőképpen helyezkedtek el (a mai házszámok szerint): 1. sátor: Fruh család (Fő u. 248.); 2. sátor: Weber család (Fő u. 213. vagy 215.); 3. sátor: Fischer család (Fő u. 175.); 4. sátor: család neve ismeretlen (Koller-kápolna, Fő tér 6.)

¹¹ A korábbi pompás úrnapi emlékekben rejlő identifikációs potenciál egyébként a Németországba kitelepített budakörnyéki csoportok esetében is megfigyelhető. Több példa is ismert arra, hogy az egy faluból származók új lakóhelyükön is meghonosították a virágszőnyeg. (Bővebben lásd Retterath, 2011., Bednárík, 2014, 50–51.) Johannes Künzig és Waltraut Werner 1966-ban vették filmre a budaörsiek virágszőnyegét a baden-württembergi Oftersheimben (a film a freiburgi IVDE archívumában DVD038-as jelzettel található). Frissebb felvételek (Haßmersheim,

¹² Az Úrnapi mozgó ünnep, amely a Pünkösdvásárnap utáni második csütörtökre, illetve – a történeti áttekintésben említett okok miatt – a rá következő vasárnapra esik. Legkorábbi lehetséges időpontja így május 21., a legkésőbbi június 27.

¹³ A sátrakat fedő ágak és az azokat díszítő virágok szentelményként való használata még ma is több családban tetten érhető. A körmenet után a temetőbe visznek belőle, szárított formában a padláson, lakásban őrzik (eredetileg villámcsapás ellen). Korábban (a „nagy körmenet” idején) a teljes útvonalat letűzött tölgyesrésszel szegélyezték, és lombos ágakat tűztek a templomi padokba is. Ez utóbbi ma is élő szokás.

¹⁴ A jövőre nézve a Budakeszi Hagyományörző Kör vezetője – aki egyben az egyházközségi képviselőtestület tagja is – fontolgatja az úrnapi hétvége szervezési feladatainak átvételét.

¹⁵ A régi „nagy virágszőnyeg” idején is a Stoflitz-család készítette a templomajtó előtti részt.

¹⁶ A német nyelv megjelenése a virágszőnyegen ritka kivételnek tekinthető (lásd az összegző fejezetet). A felirat

egyébként egy széles körben elterjedt templomi ének kezdőszavaiból áll (szerző: Cordula Wöhler).

¹⁷ A gyermekhitoktatás révén kiterjedt helyi kapcsolatokkal rendelkező Dominika nővér az egyetlen, aki a zárdából rendszeresen jelen van a szőnyegkészítésnél. Elmondása szerint elsősorban a közösségben való részvétel lehetősége motiválja.

¹⁸ A 13. jegyzetben említett Fischer családba beházasodott Hufnagel család jelenti a folyamatosságot.

¹⁹ Ennek vezetője Ormai Sebestyén, édesanyja pedig hosszú ideig az óvoda munkatársa volt.

²⁰ Érdekes, hogy Draskóczy András református presbiter létezését vesz részt a díszítésben.

²¹ Korábbi évekből azért akad példa erre is. Egy 2002-es hosszanti sáv és egy 2006-os négyzetácsos mintával kapcsolatban is följegyezték, hogy „ez a minta már 1934-ben látható”.

²² A családi hagyomány szerint a Németországból betelepülő ősök hozták magukkal a valóban patinás kovácsmunkákat. Ez az állítás aligha állja meg a helyét, de az „öshazával” való kapcsolat megteremtésének igénye szempontjából figyelemre méltó.

²³ Iris Dostal-Melchinger kifejezése nyomán („kirchennaher Festbrauch” – Dostal-Melchinger, 1990). Az itt érintett kérdések részletesebb kifejtését lásd Bednárík, 2014, 42–45.

²⁴ Míg más – szintén sváb származású – készítők ezt fenn tartással fogadhatják: „Mivel mindenki kiélheti kreativitását, hát azt készít, amit jónak lát. Persze a hagyománytisztelők megkérdéshetik az új minták vonatkozásában, hogy az antik minták hogy jönnek ide?”

Irodalom:

BÁLINT Sándor 1998 Ünnepi kalendárium. 1. Karácsony, húsvét, pünkösd. Nagy ünnepeink a hazai és közép-európai hagyományvilágból. Szeged, Mandala.

BECHTOLD, Jakob 1977 Fronleichnam – daham. In: Bechtold, Jakob: Ein Donauschwabe kritzelt. 71–73. München, Ungarndisches Sozial- und Kulturwerk.

BEDNÁRIK János 2014 Virágszőnyeg, egyház, társadalom. In: Komor Judit – Schiller Katalin (szerk.): Utak, technikák, hagyományok. Az ELTE BTK Történettudományi Doktori Iskola Európai Etnológia Program doktoranduszainak műhelykiadványa. 37–57. Budapest, ELTE BTK-DIEEP.

BONOMI Jenő 1933 Az egyházi év Budaörs német község nyelvi és szokásanyagában (Tekintettel Budaörs környékére). Budapest, Pfeifer F. / Német Philológiai Dolgozatok LIII./ BRESCH, Maria é. n. Einblick in tiefverwurzelte Traditionen. Bad Rappenau, Budakesser Gemeinschaft.

DOSTAL-MELCHINGER, Iris 1990 Blumenteppeiche am Fronleichnamstag. Eine Studie zu Phänomen und Verbreitung, Wesen und Bedeutung eines kirchennahen Festbrauches. München, Herbert Utz. /Kulturgeschichtliche Forschungen 12./

FUCHS, Guido 2006 Fronleichnam. Ein Fest in Bewegung. Regensburg, Friedrich Pustet. /Liturgie & Alltag/. GALLASY Katalin 2007 Virágszőnyeg Budakeszin. Sváb ha-

gyományok és katolikus szertartások összefonódása. In: A. Gergely András – Papp Richárd (szerk.): A szakralitás arcai. Vallásos kisebbségek, kisebbségi vallások. 110–135. Budapest, Nyitott Könyvműhely

GRÓSZ András 2010 Menekülők és internáltak – Budaörs a második világháború végén. (Flüchtlinge und Internierte – Budaörs am Ende des Zweiten Weltkrieges.) In: Grósz András (szerk.): Jogfosztások Budaörsön 1944–1948 (Entrechnungen in Budaörs 1944–1948.) 47–110. Budaörs, Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény. HEREIN-KÖRÖS, Maria 2014 Fronleichnam in. Wudigess. Uralte Tradition – ungebrochene Begeisterung. Neue Zeitung. Ungarndisches Wochenblatt, 27, 1, illetve 12. (<http://www.neue-zeitung.hu/fronleichnam-in-wudigess> – utolsó letöltés: 2015. 09. 16.)

LACKOVITS Emőke, S. 2000 Az egyházi esztendő jeles napjai, ünnepi szokásai a bakonyi és Balaton-felvidéki falvakban. Veszprém, Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság. MATH, Edith 1986 Brauchtum in unserer Gemeinde Wudigess/Budakeszi. In: Follath, Fanz (szerk.): Wudigess/Budakeszi. 203–222. Heidelberg, Winter.

MITTERWIESER, Alois 1930 Geschichte der Fronleichnamprozession in Bayern. München, Knorr & Hirth. NAGY Balázs 1994 Fronleichnambräuche und Identitätsbewusstsein in Budajenő. Acta Ethnographica Hungarica, 39, 3–4, 351–362. 2000 Úrnapi szokások és identitástudat Budajenőn. In: L. Imre Mária (szerk.): Népi vallásosság a Kárpát-medencében III. 207–214. Pécs, Baranya megyei Múzeumok Igazgatósága. /Dunántúli dolgozatok /D/ néprajzi sorozat 3./

RELIGIO 1861 Religio. Kath. Egyházi, s Irodalmi Folyóirat (felelős szerk. Somogyi Károly).

RETTERRATH, Hans-Werner 2011 Die vertriebenen Budaörs-er und ihre Fronleichnamprozession. Eine Brauchtranslokierung und ihre Wirkungen. In: Prosser-Schell, Michael (szerk.): Szenische Gestaltungen christlicher Feste. Beiträge aus dem Karpatenbecken und aus Deutschland. 79–111. München – New York – Berlin, Waxmann. (Schriftenreihe des Joh. Künzig Instituts 13.)

RITTER, Andreas 2012 Brachten die Budaörs-er und Budakeszer den Blumentteppich nach Csömör? Unser Hauskalender, 64, 41–42.

SÁRI Zsolt 2000 Egy ünnep mindennapjai. Adalékok a magyarországi úrnapi kultusz néprajzához. Debrecen, Ethnica Kiadó.

SCHWARZ, Elmar 1930 Die Fronleichnamfeier in den Ötner Bergen (Ungarn). Zeitschrift für Volkskunde, 40. 45–49. (Neue Folge 2.)

SOMLAI Péter Ferenc 2014 A magyarországi németiség története a Budai-hegyvidéken Budakeszi település példáján 1935–1946. Doktori értekezés. Budapest, ELTE BTK.

VEREBÉLYI Kincső 1992 Úrnapi virágszőnyeg. Múzsák, XXIII, 2, 28–30. 1998 Blumenteppeiche in Ungarn an Fronleichnam. In: Bimmer, Andreas C. (szerk.): Grünzeug. Pflanzen im ethnographischen Blick. 181–188. Marburg, Jonas. (Hessische Blätter für Volks- und Kulturforschung. Bd.34)

Színes képösszeállításunk a virágszőnyegről a hátsó borítón látható.